

L'avegnir dal federalissem

In tom nov da la Nova societad helvetica

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Dals pajais liberads dal communissem e che tschertgan ina via democratica dudinsa adina puspè ch'ins sa refereschia al model svizzer da convivenza tranter pievels differents. È l'vairamain in model? En mintga cas è il federalissem in da ses fundaments. Igl è pia il dretg mument per sa far dumondas davart «L'avegnir dal federalissem». Uschia il titel da las «Annalas 2001/2002» da la Nova societad helvetica (NSH)*, publicadas gist avant sia manifestaziun per la coesiun naziunala sin l'Arteplage da Bienna, la sonda, ils 22 da zercladur. L'editur, Roberto Bernhard (Winterthur), anteriur correspondent da la «NZZ» tar il Tribunal federal, ha gia edi talas annalas 1993–1998 e 2001. Sia chapitscha alpina sin il maletg da p. 23 fa endament ils chatschaders imperials tirolais e dat perditga d'in spiert avert envers pajais muntagnards limitrofs da pliras culturas. Bernhard ha contribuì al volum nov cun in essai davart «Diversidad da partratg sco fundament dal federalissem», lura ina curta prefaziun avant mintgina da las 18 contribuziuns e suenter mintgina ina resumaziun en tschels linguatgs naziunals, il pli savens da Bernhard sez, gidà d'in'equipa redacziunala.**

Auter linguatg, auter spiert

Bernhard fa endament ch'il federalissem svizzer na sa basescha sin etnias, sco ch'igl è il cas en Belgia, mabain sin stadis creschids ord il passà. Schizunt tar la naschientscha dal chantun Giura 1978 «sa tractavi d'integrar meglier en la confederaziun ina regiun d'atgna tempra che las pussanzas avevan tatgà 1815 vid il chantun Berna a moda memia artificia» (p. 37). L'autur releva che «la savida e chapientscha vicendaivlas tranter confederads (...) è diminuidas» (p. 45). Sco giurist poliglott deditgescha' in vast spazi als rapports tranter dretg, linguatgs e mentalitads: «En la discussiun areguard l'artitgel costituziunala davart las linguas (...) èsi vegnì cler che las duas cumanzas las pli pitschnas basegnan in sustegn spezial. Dentant è il rumantsch vinavant periclità da la prioritad ch'ins dat en Grischun a l'autonomia communal visavi il princip territorial, cumbain che be masiras giuridicas na pon fermar midadas da linguatg» (p. 41). Bernhard resguarda era las «gruppas relevantas d'immigrants d'auter linguatg e spiert, d'autra cultura e civilisaziun che han s'installadas tar nus, e quai probablmain per star (...). Ins preferescha meglier lur integraziun en nosa societad preservond ina cuntinuitad

da lur atgnadad spiertala e schizunt linguistica. Questa na duain ins betg snegar, maindir supprimer, mabain salvar per enritgir nosa societad u bajegiar punts umanas tranter culturas (...). Ins po discurre d'integraziun dals immigrads be scha la civilisaziun e cultura tradiziunala dal lieu resta la forza che dat sia tempra (...). La toleranza premetta gea in'atgna segirtad da sasez (...). Mintga cultura, cun sias valurs idealas, sto pertgirar la substanza irrenunziabla da sia atgnadad, tschentond cunfins ad ideas cuntrarias ch'uschiglio la destruisan» (pp. 41–42).

Persvasiuns cuminaivlas èn sutminadas

Cuss. naz. Charles Favre (Losanna), anteriur cusseglier guvernativ da Vad, releva la tendenza da la confederaziun a centralisar: «Ils transferiments finanziaus da la confederaziun als chantuns èn creschids, rinforzond la dependenza da quests (...) da la pussanza centrala» (pp. 59–60). L'autur descriva il project federal da refurma da la gulivaziun finanzia; i sa tracta da zavrà danovamain las cumpetenzas tranter confederaziun e chantuns e da promover «la cooperaziun tranter chantuns en nov champs, numadamain universitads, scolas autas professiunals, execuziun dals chastids, tgiara da personas impedidas, medicina fitg spezialisada, allontanament dal rument, instituziuns culturalas e transports publics d'aglomeraziun» (p. 63). Favre concluda: «Oz ed anc per plis onns restan ils chantuns las garantias las pli segiras per il respect da las minoritads e la coesiun naziunala» (p. 65). L'anteriur cuss. guv. da l'Argovia Silvio Bircher (Aarau) crititgescha «tgi che promovava fusiuns da chantuns» (p. 164) sco quella che Genevrins e Vadais han gist refusà; l'equipa Bernhard resumescha per rumantsch: «Igl è meglier da responder als problems da stadis suverans e da chantuns cun ina cooperaziun surnaziunala, surchantunala u sur ils cunfins; l'estensiun [da la cooperaziun] mida lura tenor mintga singul cas. Quai pretenda strusch ch'ins spostia cunfins; ins basegna plitost furmas flexiblas da cooperaziun» (p. 166). Ina consequenza da nosa multifariadad federalistica è dapi 1959 l'uscheditga «furmla magica», pia la cooperaziun da las quatter partidas politicas principalas aifer la regenza naziunala. In anteriur commember da questa, vegl cuss. fed. Rudolf Friedrich (Winterthur), mussa che lezza furmla «na funcziunescha betg pli a moda cuntentaivla. I succeda adina pli savens ch'ina partida da regenza va atgnas vias e mitscha da la responsabladad cuminaiv-

vla tar votaziuns popularas. Quai facheva l'emprim cunzunt la ps (...). Oz èsi anc dapli la pps che tschertga success electorals cun ina politica tenor il model 'Nus encunter tuts tschels' (...). Las persvasiuns fundamentalas cuminaivlas èn vegnidas pli stgarsas en ils davos onns; ellas èn en mintga cas sutminadas parzialmain (...). Differenzas essenzialas naschan per il solit gist en champs adina pli relevants u fitg actuals (...). In exempel da pais chatt'ins en la politica estra. La maioritad da la pps s'exprima encunter mintga avertura da Svizra vers l'exteriur e suanda ina politica marcantamain conservativa e schizunt nazionalista, (...) pia encunter la maioritad da la regenza e dal parlament (...). Noss mund politic multifar pretenda a moda imperativa ch'ins fetschia cumpromiss. Tgi che vul defender agens interess sto era resguardar quels da tschels (...). Quai premetta l'abilitad da renunziar ad elements da l'agen punct da vista per cuntanscher ina soluziun» (pp. 177–179).

Nus stuschain vid il Tirol e Lombardia

Deputà Romedi Arquint (Cinuos-chel) ha scrit ina contribuziun originala areguard la furma, mez rumantscha e mez tudestga, dentant er areguard la materia. Ses artitgel merita l'attenziun da tgi che s'occupa da nosa politica culturala grischuna. L'autur ans vul stimular a far endament che nus stuschain vid il Tirol e Lombardia: «Il temp da la defaisa spiertala chi nu d'eir'oter co üna fuorma da nazionalissem ha fat cha'l chantun Grischun (...) es dvantà orbvers ost e südost. La visiun europeica es ida a perder, el s'ha adattà a la tesa dal reudit (...), reduind il muond a la confederaziun sco umblin dal muond. Hoz eschna landervia a metter la balantscha darcheu in equiliber (...). Ils vaschins 'invidats' as fan darcheu valair (...). I dà experimaints da contact transcunfinal cultural; ravarendas e paders da l'Engiadina, Val Müstair, da la Drettüra da Landeck e dal Vnuost s'inscuntran regularmaing per discuter dumondas da l'ecumena (...). Our da la Val Müstair vain la dumonda, perche chi nu's possa imaginar da frequentar scoulas superiuras eir our i'l Vnuost. A Mals exista ün gimnasi da sport. Giuvnas e giuvens da la Val Müstair pudessan frequentar quel cul avantag ch'els pudessan tuornar a chasa mincha saira e nu vessan dad ir sur il Pass dal Fuorn» (p. 127). L'autur concluda per tudestg: «Per contribuir ad in engaschament europeic, propona ch'il Grischun fundia in center europeic da studis e sentupada per dumondas da

cuminanzas linguisticas e culturalas pitschnas e da minoritads naziunals. A chaschun da talas scuntradas vegnissan ensemen gliedud giuvna e responsabels politics, umens e dunnas da pajais nua ch'ins bajegia ina cultura democratica, nua che fuainas da crisa smanatschan da prorumper avertamain, nua ch'ins duai medegiar plajas da conflicts gia reglads. Lezs umans emprendessan d'enconuscher nosa istorgia e cultura democratica e nossas instituziuns politicas, (...) s'entupassan sin 'terrain neutral', gudagnassan distanza areguard lur atgna realitad e survegnissan impuls per lur agens problems. Uschia savessan era nus forsa emprender insatge» (pp. 128–129).

Nua duai ir l'UE?

In punct culminant dal tom è il text da l'allocuziun da president federal Johannes Rau (Berlin) ils 4 d'avrigl 2001 avant il Parlament europeic. L'equipa Bernhard resumescha il text uschia: «L'Uniun europeica (UE) basegna ina legitimaziun ed organisaziun pli largias che s'avischinian a la gliedud. Nus duvraim ina declaraziun dals dretgs fundamentals e stuain zavrà cleramain las cumpetenzas dals stadis commembers e quellas da l'UE per (...) far frunt a la tema d'ina centralisaziun zuppada. L'UE basegna in parlament da duas chombras. Ella duai federar stadis naziunals tenor in urden fundamental che respectia las tradiziuns differentas e tenor ils basegns da noss temp (...). Ins sto restar en raschienen cun il pievel per bajegiar in'Europa ch'el possa tutgar e sentir» (p. 140). I suanda il cuntrapunent da l'euroscettico Mauro Marabini, impressari a Milaun ed editur a Bologna; qua puspè la resumaziun rumantscha da l'equipa Bernhard: «Ils uscheditgs 'federalists' (...) bajegian l'Uniun europeica (UE) ad in 'surstadi' che patescha da tut las mendas d'in stadi naziunala, pia che na s'occupa da fatgs grondis (...). Ma i na dastgass restar uschia. L'UE duess plitost na sviluppà ad in'uniun da stadis suverans; en lezza duess ins chattar ina moda da viver en fiera libra per promover l'equiliber tranter il stgalem surnaziunala e cumanzas pli pitschnas ed autonomias cun atgna identitad» (p. 146). En mintga cas èsi remartgabel che plis stadis liberads dal communissem russ e che mettan gronda pesa sin lur autonomia giavischan da vegnir commembers da l'UE.

Cumbatter il gigantissem

La davosa part da las Annalas 2001-2002 è entitulada: «La veglia lutga cunter il centralissem ed il nov cumbat cunter il gigantissem illimità» e stat sut la devisa da Sontg Augustin (Aurelius Au-

gustinus, 354–430): «In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas» (p. 187). Gia Dante Alighieri (1265–1321) crititgava centralissem e gigantissem; ad el èn deditgadas diesch paginas: «Sco il grond mal da ses temp numnava'l il regl da plunar ritgezzas, saja quai en daners, sco ils burgais guelfs da Firenze, saja quai en terras, sco la dinastia parisera da Hugo Capet (...). Gist [Dante] ch'enconuscheva bain la Frantscha da ses temp (...) po valair sco l'emprim grond adversari dal centralissem franzos dal punct da vista europeic (...). Oz duainsa agir en il senn dal poet, pia effectuar che tals stadis autocraticis surdettian parts da lur suveranità engiu, a regiuns cun atgnas identitads istoricas» (p. 198). Bernhard: «Ina stgetta federalisaziun duai sa fundar in ina renaschientscha da las provinzas istoricas» (p. 189). Quai na vala be per quellas da Frantscha, mabain, aifer ils candidats da l'UE, per regiuns sco la Silesia (Pologna) e Transilvania (Rumenia). Il psicolog Mario von Cranach (Berna) crititgescha ch'ins sneghia ils duais etics e socials da l'economia dapi ils onns novanta: «Interpresas publicas, lur era privatas han transfurmà lur estructuras relaschond blier personal (...). La concorrenza è vegnida pli aspra; cunzunt bliers menaschis pitschens e mesauns han fatg concurs (...). Ord fusiuns èn naschidas interpresas enormas (...). Gia l'annunzia da relaschadas para d'avair fatg ir ad aut ils curs d'acziun. Il foss tranter ritgs e paupers vegn pli profund dapertut. La dischoccupaziun è creschida fitg en tut l'Europa. En bliers menaschis èn manieras e contacts umans vegnids menders» (p. 200). L'autur vesa dentant era motivs da sperar: «Dapi che la confederaziun è intervegnida per salvar la Swissair, ves'ins la politica economica en ina glisch nova. Segir pon ins acceptar ina participaziun statale relevanta en in'interpresa privata be en cas excepziunals. Cuss. fed. Kaspar Villiger ha dentant savì dir cleramain, a moda incontestada, che nus na duvraim betg be in'economia ferma, mabain er in stadi ferm che s'occupa da quai che succeda en l'economia» (p. 208). La transfurmaziun precipitada da nosa aviatica custa milliardas als pajataglias en Svizra, als Svizzers ed als esters; ses fritg è vaira malsegir. I fuss bun sche tals eveniments e lur consequenzas stimulassan la coscienza sociala. Era quai fiss ina pretenziun federalistica.

Roberto Bernhard (ed.), *Föderalismus hat Zukunft. Un avenir pour le fédéralisme. Un avvenire per il federalismo. In avegnir per il federalissem. Aarau (Sauerländer, ISBN 3-0345-0024-6) 2002.*